

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Стахова Ольга Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент

Кафедра психології, логопедії та інклюзивної освіти

Федорова Оксана Миколаївна

здобувач вищої освіти, магістр

соціально-психологічного факультету

Житомирський державний університет

імені Івана Франка, Україна

На сьогоднішній день на теренах психолого-педагогічної науки однією з найбільш досліджених проблем є вивчення ролі мотивації до навчання у становленні особистості учня, зокрема молодшого шкільного віку, для якого перехід від дошкільного дитинства до виконання обов'язків школяра пов'язаний із появою нового виду провідної діяльності – учіння.

Витоки вищеокресленої проблеми сягають своїм корінням ХХ ст. й ознаменовані теоретико-прикладними дослідженнями ряду науковців, зокрема Л. Божович, В. Давидова, Г. Костюка, А. Маркової та ін.

Звертаючись до поняття учбової діяльності й її структурної організації, вчені-педагоги та психологи дійшли до висновку, що одним із провідних компонентів цієї діяльності є мотивація як сукупність мотивів учіння школяра, яка лежить в основі його активності в оволодінні необхідними знаннями.

Так, Г. Костюк, вбачаючи у мотиві прагнення особистості до досягнення певної мети, відмітив, що «мотиви навчання спонукають дітей вчитися, визначають їх ставлення до навчання, до змісту навчальних завдань, активізують їх розумову та практичну діяльність, спрямовану на їх виконання. Від характеру мотивів навчання... залежить свідомість, глибина і міцність засвоєння знань, їх дійовість, успішність розвитку розумових здібностей учнів, виховання моральних якостей їх особистості. Тому для керівництвом процесом навчання учнів учителям необхідно знати особливості мотивів навчальної... діяльності та умови їх формування» [7, с. 466].

Погляди, співзвучні вищезазначеним, відображені й у науковому доробку А. Маркової, яка, обґрунтовуючи шляхи формування учіння у шкільному віці, зазначила, що сама по собі правильно організована учбова діяльність буде виступати джерелом мотивації лише в тому випадку, якщо педагог приділятиме належну увагу не лише самим знанням, але й способам їх отримання [4].

Поглиблюючи концептуальні положення про феномен мотивації учіння, А. Маркова виокремила дві групи мотивів, включених в учбову діяльність – пізнавальні та соціальні мотиви.

Перша група мотивів – це мотиви, які безпосередньо пов'язані з метою та процесом учіння. Ця група мотивів представлена:

- 1) широкими пізнавальними мотивами, які сконцентровані на орієнтації школярів в оволодінні новими знаннями;
- 2) учбово-пізнавальними мотивами, що полягають в орієнтації учнів на засвоєння способів здобуття знань, раціональних прийомів учбової роботи;
- 3) мотивами самоосвіти, які передбачають розширення власного кругозору, самовдосконалення за рахунок отримання нових знань.

Соціальні мотиви відображають прагнення школярів досягти успіхів в учінні, щоб отримати високий статус серед ровесників у системі міжособистісних стосунків, а також передбачають усвідомлення ними суспільної значущості учіння. До складу цієї групи входять:

- 1) широкі соціальні мотиви, які передбачають усвідомлення школярами суспільної цінності та значущості учбової діяльності;
- 2) вузькі соціальні, або позиційні мотиви, що полягають у прагненні учня зайняти певну позицію, оптимальне місце в системі міжособистісних стосунків із ровесниками й вступати у співробітництво, спільну діяльність з іншими [4].

Л. Божович, розглядаючи мотиви учіння школяра як спонуки, що визначають його спрямованість, підкреслила залежність їх формування від тих конкретних соціальних умов, в яких розвивається дитина, від того виховання,

яке вона отримує. Орієнтуючись на дані постулати, дослідниця виявила такі різновиди учбової мотивації молодших школярів:

1) пізнавальні мотиви – мотивація змістом навчального матеріалу та процесом навчання;

2) соціальні мотиви – потреба бути учнем, почуття обов'язку й відповідальності;

3) вузькоособистісні (утилітарні) – прагнення школяра досягти власної користі, певних благ за рахунок учбової діяльності; до цієї групи належать прагнення учня отримати владу над іншими за рахунок своїх успіхів в учінні, прагнення уникати неприємностей [2].

Відрізняючись більш-менш ідентичним підходом у розумінні видової різноманітності учбової мотивації, представниці психологічної науки наголосили на переважаючій ролі динамічного аспекту мотивації дитини (стійкості, модальності, сили, ступені прояву її мотивів, швидкості їх виникнення тощо) у порівнянні з її змістовою складовою (наявність особистісного значення учіння, місце мотиву, рівень його усвідомлення, ступінь поширення на різні навчальні предмети і т.п.).

Водночас, досліджуючи мотивацію учбової діяльності молодших школярів, Л. Божович [2] і А. Маркова [4] вказали на її полімотивований характер, коли одночасно дієвими є декілька мотивів учіння.

О. Коханова, О. Пасека, О. Сергєєнкова та О. Столярчук – автори навчального посібника «Вікова психологія», узагальнюючи теоретико-прикладні напрацювання прихильників дослідження проблеми мотивації навчання учнів початкової ланки шкільної освіти, відмітили її динамічність упродовж даного вікового періоду [3].

На думку науковців, дитина починає учіння, як правило, при наявності в неї утилітарних (особистісно-прагматичних) мотивів – задоволення самолюбства, прагнення до самоствердження, намагання відзначитись у колективі однолітків тощо, які є характерними для більшості молодших школярів.

Згодом під впливом правильної організації учбової діяльності набувають актуальності соціальні та пізнавальні мотиви учіння.

Так, домінуючим мотивом навчання першокласника часто є прагнення здобути новий соціальний статус – статус школяра. Згодом мотив трансформується в почуття обов'язку й відповідальності, пов'язане з розумінням на доступному рівні суспільної ролі учіння.

Пізнавальні мотиви активізуються ще в учнів першого класу, які зазвичай позитивно ставляться до факту вступу до школи, сприймають шкільне життя як цікаву ситуацію, яким подобається вчитися, читати, писати, рахувати. Якщо молодший школяр переживає задоволення від подолання труднощів розв'язання навчальних задач, то фігурує мотивація процесом, яка водночас тісно пов'язана з формуванням інтересу до результату учбової діяльності. Мотивація змістом навчального матеріалу має місце як прагнення дитини до пізнання нових фактів, інтерес до суті явищ, їх походження [3].

В. Мухіна, розкриваючи психологічні особливості дитини молодшого шкільного віку на перших етапах її перебування в школі, звернула увагу на величезній ролі в освітньому процесі мотиву отримання високого балу, який займає перше рангове місце серед двадцяти інших спонук навчання учнів початкових класів. Ці дані виразно демонструють важливість оцінки як педагогічного інструменту щодо молодших школярів: відчуваючи залежність ставлення дорослих і становища в класі від оцінки, дитина перетворює її у своєрідний фетиш – знак, що визначає її місце в житті [6].

Зважаючи на вищезазначене, варто відмітити, що позитивні результати у навчальній діяльності визначають саме соціальний і пізнавальний мотиви. Виступаючи стрижнем мотиваційної готовності дитини до школи, належний рівень їх розвитку є важливою умовою успішної адаптації школяра до нової соціальної ситуації.

Утім, за останніми даними дослідників, кількість неготових до школи дітей в останні роки значно зросла. Особливий інтерес у цьому аспекті викликає категорія дітей із особливими освітніми потребами, зокрема з порушеннями мовлення.

У зв'язку з цим, І. Мартиненко, досліджуючи особливості мотиваційно-вольової готовності до шкільного навчання дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення, відмітила, що первинно недорозвинена вся мовленнєва система дітей із ЗНМ неминуче позначається на їхній мотиваційно-вольовій сфері. Так, у дітей із вадами мовлення несформованість мотиваційного компонента готовності до шкільного навчання виявляється у затримці формування учбових мотивів, їх нестійкості, поверховості, недостатній усвідомленості, змістовній збідненості. Шестирічні діти із ЗНМ недостатньо готові до навчання у школі. Про це свідчить несформованість мотиваційного комплексу «внутрішня позиція школяра». В ієрархії мотивів домінуючими виявляються широкі соціальні, ігрові, соціально-ігрові мотиви, які в нормі онтогенезу притаманні дітям старшого дошкільного віку. Такий рівень розвитку мотивації не відповідає вимогам шкільного життя і не є достатнім стимулом до здійснення учбової діяльності [5, с. 17].

Подібні міркування висвітлені і в працях Ю. Рібцун, яка, розкриваючи закономірності навчання та розвитку учнів початкових класів із тяжкими мовленнєвими порушеннями, зазначила, що, «школярі з розладами мовлення не виявляють особливого інтересу до навчальної діяльності, що вимагає постійного стимулювання мотивації до оволодіння знаннями, особливо з предметів мовного циклу» [8, с. 4].

О. Белова, займаючись діагностикою мотиваційної спрямованості дітей із логопатологією, теоретично припустила, що у дітей із психофізичними порушеннями, зокрема порушеннями мовлення, мотивація недостатньо сформована: спостерігаються труднощі в поведінці; недостатня активність і сміливість у прийнятті рішень; низький рівень спрямованості й зацікавленості до виконання завдань; невміння організовувати свої дії та досягати кінцевої мети. Через недорозвинення мовлення діти пасивні у спілкуванні з оточуючими, в їх поведінці проявляється сором'язливість, вразливість, тривожність,

замкнутість, невпевненість у власних можливостях; через можливий осуд та критику вони бояться виявляти активність; їх дії недостатньо вмотивовані; вони можуть відмовлятися виконувати завдання [1, с. 237].

У подальшому, перевіряючи свою гіпотезу в ході проведення емпіричного дослідження, О. Белова отримала результати, згідно з якими в більшості дітей із вадами мовлення мотив до навчання не є пріоритетним, оскільки переважають ігровий, позиційний і соціальний мотиви. Зокрема, ігровий мотив охоплює всі види діяльності школяра, в тому числі й учіння. Якщо його блокувати, то дитина втрачає інтерес до всього освітнього процесу. Перевага ж позиційного мотиву розкриває концентрацію дитини лише на зовнішніх освітніх атрибутах (одяг, статус, шкільні предмети тощо) і неусвідомлення значення школи. Вибір же дітьми з порушеннями мовлення соціального мотиву спрямований не на здобуття перспективного майбутнього, а можливість перебувати поряд зі своїми друзями [1, с. 242].

Як бачимо, діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими вадами відрізняються недостатнім рівнем сформованості мотивації до навчання, що вимагає розробки, апробації, впровадження на практиці спеціальної корекційно-розвивальної програми з підвищення її кількісних і якісних показників, реалізація якої сприятиме безбар'єрній інтеграції цих дітей в освітнє середовище.

Список використаних джерел

1. Белова О.Б. Мотиваційна складова мовленнєвої готовності до школи дітей старшого дошкільного віку з логопатологією // Актуальні питання гуманітарних наук. Серія «Педагогіка». Дрогобич, 2022. Вип. 57, том 1. С. 236-243.
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации детей и подростков / под ред. Л.И. Божович, Л.В. Благоняжина. Москва: Педагогика, 1972. 352 с.
3. Вікова психологія: навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
4. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособие для учителя. Москва: Просвещение, 1983. 96 с.
5. Мартиненко І.В. Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання: автореф. Дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.08. Київ, 2007. 24 с.
6. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе: книга для учителя начальных классов. Москва: Просвещение, 1986. 143 с.
7. Психологія: підручник для педагогічних вузів / за ред. Г.С. Костюка. Київ: Радянська школа, 1968. С. 423-433, 466-473.
8. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими мовленнєвими порушеннями: навчання та розвиток: навч.-метод. Посіб. Львів: Світ, 2020. 264 с.